

ԱԴԱՄՅԱՆ ԱԼԻՍԱ
ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ ՇՈՒՇԱՆԻԿ

Հայաստանի ազգային գրադարանի
Անձոնմխելի գրականության բաժին

ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՐԱԿԱՆ ԳԻՄՆԱԶԻԱՅԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

Բանալի բառեր՝ Գրադարանային գործ, գրադարանային հավաքածուներ:

Keywords. Librarianship, Library Collections.

Երևանում առաջին պետական դպրոցի պաշտոնական բացումը տեղի է ունեցել 1832 թ. հունվարի 14-ին, Հայկական մարզի կառավարչապետ Բարսեղ Հովսեփի Բեհբութովի օրոք, Երևանի կոմս գեներալ-ֆելդմարշալ Իվան Պասկևիչի միջնորդությամբ, ցարական կառավարության որոշման և կայսր Նիկոլայ I-ի հրամանի համաձայն: Նրա առաջին կազմակերպիչն ու տեսուչը

Մոսկվայի համալսարանի ուսանող Ֆ. Զուբոնն էր: Հիմնադրվել է որպես ռուսական տարրական դպրոց՝ հետագայում դառնալով միջնակարգ:

Սկզբում դպրոցը գործել է Երևանի բերդում, սակայն շենքի անհարմարության, խոնավության և քաղաքից հեռու լինելու պատճառով գեներալ Բեհբութովի կարգադրությամբ, բացվելուց մեկ ամիս անց այն տեղափոխվում է Ս. Սարգիս եկեղեցու բակը: Այնտեղ դպրոցը զբաղեցնում է երկու համեմատաբար փոքր և մութ սենյակներ, այն դեպքում, երբ նրա աշակերտների թիվը հասնում էր 70-ի: Այդ «նոր» շենքը ևս պիտանի չէր դպրոցի համար: Բացի դրանից, հոգևոր կոնսիստորիան իր պետքերի համար պահանջում է շուտափույթ ազատել այն: 1835 թ. դպրոցը տեղափոխվում է Պողոս-Պետրոս եկեղեցու մոտ գտնվող Ստեփան Վեքիլովի վարձած տունը, որը բաղկացած էր 3 սենյակից: Դպրոցի աշակերտների թիվը գնալով ավելանում է, իսկ շենքի հարմարությունները մնում են նույնը: 30-ական թվականների վերջին հարց է հարուցվում դպրոցի համար կառուցելու հատուկ շենք: Անդրկովկասի դպրոցների դիրեկցիան այդ նպատակի համար 1838 թ. բաց է թողնում համապատասխան գումար. նախատեսվում է դպրոցի շինարարությունը անմիջապես

սկսել և ավարտել երկու տարվա ընթացքում, սակայն ավարտվում է չորս տարի հետո՝ 1842 թ. ամռանը:¹

Նոր կառուցված շենքն էլ չէր համապատասխանում պահանջներին. բաղկացած էր մեկ կենտրոնական մասնաշենքից և հարակից երկու փոքր շենքերից: Կենտրոնական մասնաշենքն ուներ չորս սենյակ, որոնցից երեքը դասասենյակներ էին, մեկը, որը իրենից ներկայացնում էր բավական ընդարձակ մի սրահ, տրամադրված էր դպրոցի գրադարանին, իսկ հարակից փոքր շենքերը տրամադրված էին տեսուչին և ուսուցիչներին:

Դպրոցը մինչև 1844 թ. ուներ երկու դասարան, եղել է երկամյա: Այն չի ղեկավարվել Անդրկովկասի դպրոցների դիրեկցիային տրված ուսումնական պլանով, պարապմունքները եղել են երկու հերթով, մեկ դասը տևել է մեկից մինչև երեք ժամ: Գրադարանը աղքատիկ էր՝ բաղկացած ընդամենը մի քանի տասնյակ գրքերից, աշակետները չեն ունեցել նվազագույն չափի դասագրքեր և գրենական պիտույքներ: Քննությունները ընդունվում էին աշնանը՝ հրապարակայնորեն, ծնողների և հրավիրված անձանց ներկայությամբ: Դպրոցի վարիչը կոչվում էր տեսուչ: Դպրոցը (ինչպես և մյուս գավառական դպրոցները), ուներ պատվավոր տեսուչ, որը նշանակվում էր «վստահելի» մարդկանցից՝ դպրոցին հսկելու համար: Վերջինս չունեի որոշակի պարտականություններ և չէր ստանում աշխատավարձ: Տեսուչը միաժամանակ դասատու էր: Նա դպրոցի շենքում ուներ ծրի բնակարան:

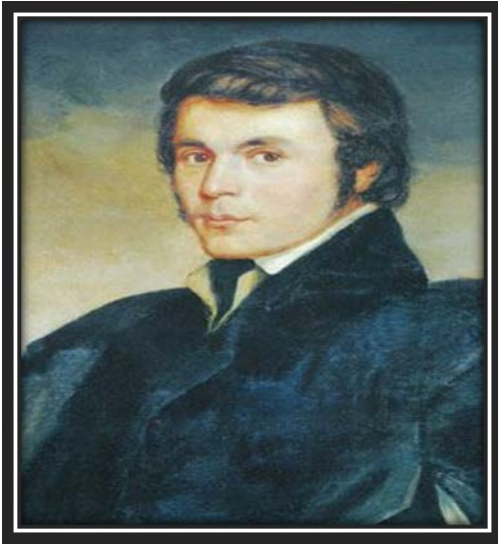
Գյուղացիների որդիները դպրոց չէին ընդունվում:

Ըստ հաստատված կանոնադրության՝ գավառական դպրոցում պետք է դասավանդեին կրոն, ռուսերեն, հայերեն, ադրբեջաներեն և պարսկերեն, թվաբանություն, աշխարհագրություն, պատմություն, գեղագրություն, նկարչություն և գծագրություն: Սակայն աշխարհագրությունը, պատմությունը, նկարչությունը և գծագրությունը չեն դասավանդվել: Առաջադիմությունը շատ ցածր էր, երեխաները խուսափում էին դպրոց գնալուց:

Այսպիսին էր գավառական դպրոցի դրությունը մինչև Խաչատուր Աբովյանի տեսուչ նշանակվելը:

Երևանի գավառական դպրոցի կյանքում զգալի փոփոխություններ են տեղի ունենում 1843-1848 թթ., երբ այստեղ որպես տեսուչ և ուսուցիչ է աշխատում մեծ լուսավորիչ Խաչատուր Աբովյանը: Երևանի գավառական դպրոցում իր անելիքների մասին մեծ մանկավարժը գրում է. «Ընթացիկ տարում օգոստոսի 10-ին պատրաստվել եմ դուրս գալ այստեղից (Թիֆլիսից), ստացած լինելով Երևանի գավառական դպրոցի տեսչի պաշտոնը, բայց թե ովքեր պիտի լինեն իմ պաշտոնակիցները, հայտնի չէ ինձ, այն ինչ այստեղ մինչ ինձ համբակները նշանակվում էին կրոնագիտության և դժբախտ հայոց լեզվի դասատու, ստանալով տարին 200 մանեթ արծաթ, որոնք չեն տալիս աշակերտներին գոնե այնքան

¹ Հակոբյան Թ.Խ., Երևանի պատմությունը (1801-1879 թթ.), Եր., 1959, 671 էջ:

ուում, որ արժենար 100 կոպեկ: Սակայն ես ուզում եմ, եթե տերը հաջողի, Երևանի դպրոցը բարձրացնել բարեփայլության աստիճանի և ճիգ թափել այնպիսի կատարելագործության հասցնել այն, որ հավասարվի ամեն մի բարեկարգ ուսումնարանի, բայց ինչով, եթե իմ պաշտոնակիցները լինեն «որթի բիրթ», ինչպես ասում են, մեր ուսմիկները»²:

Աբովյանին հաջողվում է գավառական դպրոցում բացել երրորդ դասարան, որը սակայն գոյություն է ունենում միայն երեք ուսումնական տարի (1843-1847 թթ.). աշակերտներ չլինելու պատճառով այն փակվում է:

Իս. Աբովյանը մերժում էր ծեծը, անհրաժեշտ էր գտնում ամուր կապ ստեղծել դպրոցի և հասարակության միջև, բարելավել դպրոցական շենքը, երեխաներին կապել այգեգործական ու բանջարանոցային աշխատանքներին: Ռուսերենի ավանդման բարելավման հետ միասին Աբովյանը մեծ տեղ է հատկացնում հայոց լեզվին: Նա առաջ էր քաշում կրթական նոր մեթոդներ՝ մայրենի լեզվի ուսուցման հույժ կարևորությունը, մանկավարժական բազմաթիվ ու բազմապիսի դիտողություններ, հին դարերի պատմության ավանդման, երեխաների դաստիարակության առաջավոր մեթոդներ: Սակայն Խաչատուր Աբովյանին չի հաջողվում իրագործել իր ձգտումները նույնիսկ նվազագույն չափով: Կղերականությունը, տգետ ու խավարամոլ ուսուցիչները, ցարական ռեակցիոն աստիճանավորները անելանելի դժվարություններ են հարուցում նրա դեմ՝ մերժելով նրա յուրաքանչյուր առաջարկն ու նորամուծությունը: Աբովյանը միջև իր մահը շարունակում է անհավասար պայքարը, մի պայքար, որը մղվում էր նորի՝ առաջավորի և հին՝ հետադիմականի միջև:

1850-ական թվականներին Երևանի գավառական դպրոցը դառնում է երեքդասյա, իսկ ուսուցիչների թիվը երեքի փոխարեն հասնում է վեցի:

1868 թ. բացվում է տարրական չորսդասյա դպրոց (պրոգիմնագիա), իսկ արդեն 1881 թ. դպրոցը դառնում է տարրական դասական գիմնագիա, որի շրջանավարտներն իրավունք ունեին ընդունվել համալսարան: Գիմնագիան ուներ գիշերօթիկ, նախապատրաստական դասարան և գործում էր հաստատված կանոնադրության համաձայն: Դասավանդվում էր լատիներեն, հունարեն, իսկ հայերի համար նաև հայերեն: 1913 թ. գիմնա-

² Դիվան Խաչատուր Աբովյանի: Հատոր երկրորդ /Կազմ.՝ Երվանդ Շահազիզ; ՀՍՄԻ ԳԱ Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտի, Եր., 1948, 279 էջ:

զիան ուներ 707 սան: Ուսումը վճարովի էր, և միայն 10% էին կազմում աշխատավորական խավի երեխաները:³

1832 թ. հիմնադրվում է դպրոցի գրադարանը, որը հետագայում էջմիածնի Մատենադարանից հետո եղել է ամենախոշոր գրադարանը և կատարել է ոչ միայն դպրոցական, այլև հանրային գրադարանի և մշակութային կենտրոնի դեր: 1836 թ. գրադարանն ուներ 14 անուն գիրք 32 հատորով, իսկ 1837 թ.՝ 18 գիրք 40 հատորով, 6 ամսագիր, Ռուսական կայսրության 1 քարտեզ, 2 աշխարհագրական քարտեզ (5 աշխարհամասերի):⁴

Գրադարանը Երևանի նահանգի և Արևելյան Հայաստանի ամենահարուստ գրադարանն էր և հանդիսանում էր որպես մշակութային կարևորագույն օջախ, կրթամշակութային կենտրոն: Գրադարանի կազմավորման բուռն զարթոնքը կսվել է 1843 թվականից, երբ ուսումնարանի տեսուչ է նշանակվում Խաչատուր Աբովյանը: Մինչ Երևանի գավառական ուսումնարանի տեսուչ նշանակվելը, Աբովյանը գիտեր Դորպատի, Մոսկվայի, Պետերբուրգի, Կազանի, Թիֆլիսի բոլոր գրախանութների հայտնի հրատարակիչների, գրավաճառների մասին: Գրքեր ձեռք էր բերում հիշյալ քաղաքներից նաև փոստային առաքումների միջոցով:⁵

Աբովյանից հետո փոխվում էին տեսուչները, բայց Երևանի գավառական ուսումնարանը և գրադարանը հաստատել էին իրենց կարևոր դիրքը Երևանի հասարակական կյանքում:

1863 թ. հունվարից Երևանի նահանգապետի թույլտվությամբ գրադարանը դարձավ հանրային՝ իր դռները բացելով հանրության առջև: Ընթերցողը գրադարանից գիրք վերցնելու համար պետք է վճարեր 50 կոպեկ: Այդ գումարն օգտագործվում էր նոր գրքեր ձեռք բերելու նպատակով: Գիրքը կորցնելու կամ փչացնելու դեպքում ընթերցողը պարտավորվում էր վճարել գրքի արժեքը:

Գրադարանի գրականությունը խիստ գրաքննության էին ենթարկվում ժողովրդական լուսավորության աշխատակիցների կողմից: Այն պետք է լիներ ռուսերեն, հայերեն՝ խիստ ընտրովի:

1918 թ. Ազգային Խորհրդի որոշմամբ ազգայնացվում են դպրոցներն ու գիմնազիաները, մասնավորապես Երևանի Արական գիմնազիան:

1919 թվականի հուլիսի 4-ին ընդունվում է օրենք Հայաստանի պետական հանրային գրադարան հիմնադրելու մասին:⁶ Ուսումնական հաստատությունների լուծարման և

³ Հակոբյան Թ.Խ., Երևանի պատմությունը (1801-1879 թթ.), Եր., 1959, 671 էջ:

⁴ Հայաստանի ազգային գրադարանի պատմության ուրվագծեր (1832-1925) /Կազմ. Ս. Հ. Գրիգորյան, Եր., 2007, 179 էջ:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Հայաստանի ազգային գրադարանի պետական կարգավիճակ ստանալու 90-ամյակ (1919-2009 հուլիսի 4): Համառոտ ուղեցույց, Եր., 2009, 10 էջ:

ազգայնացման գործընթացին զուգահեռ գիմնագիայի գրադարանի գրքերն առանձնացվում են և դառնում Հայաստանի պետական հանրային /այժմ Հայաստանի ազգային/ գրադարանի հիմքը:

1924 թ. Հանրային գրադարանի և գրապալատի վարիչ Երվանդ Թադևոսյանը, ստուգելով և համեմատելով գիմնագիայի գրադարանի նախկին գրացուցակները, պարզում է, որ գրացուցակում եղած 18.000 միավոր գրականության կեսը, գրադարանի տեղից տեղ փոխադրվելու ընթացքում մնացել է գիմնագիայի շենքում: Թադևոսյանը գրում է Լուսժողկոմատի կազմկենտրոնին, որ բոլոր գրքերը պետք է փոխադրել Հանրային գրադարան: Գրքերի հետագա ճակատագիրը պարզված չէ:⁷

Այժմ Հայաստանի ազգային գրադարանի Նվիրատվությունների և անհատական հավաքածուների ենթաբաժնում պահպանվող 30 հավաքածուներից իր ուրույն տեղն ունի Երևանի Արական գիմնագիայի հավաքածուն, որը կազմում է **13.095** միավոր գրականություն:

SUMMARY

The first school library in Yerevan was founded in 1832. It has acted also as a public library and a cultural center. By its collections the library was the richest library in Yerevan and in Eastern Armenia and was considered as the most important cultural and educational center. The awakening of the library began in 1843 when Khachatur Abovyan was appointed as a school director. Nowadays, the collections of the Yerevan Gymnasium, are preserved in the National Library of Armenia.

---

⁷ Աղայան Թ., Եզանյան Ժ., ՀՍՍՀ Ալ. Մյասնիկյանի անվան պետական գրադարանի գրքային ունեցվածքի զարգացման հեռանկարները, Եր., 1979, 219 էջ: